

2.10. Tutorial practice as an innovative model of educational communication in higher school

2.10. Тьюторська практика як інноваційна модель освітньої комунікації у вищій школі

Вступ. В світовому соціально-економічному процесі провідною є гуманістична парадигма, в основі котрої – науково обґрунтоване розуміння значення розвитку та використання людського ресурсу як важливого чинника економічної ефективності та соціального поступу. Максимальний розвиток потенціалу особистості та його продуктивне втілення в соціально-корисній діяльності розглядається сьогодні як мета, яка органічно поєднує інтереси особистості та суспільства. В зв'язку з чим у сучасної людини значно зросла потреба в само актуалізації, визначенні, розкритті та реалізації власних психофізичних, психологічних, соціально-психологічних задатків та здібностей. Крім того, актуальним є запит на формування активної суб'єктної позиції особистості, котра дозволяє досягати успіху, відчуття затребуваності та реалізованості.

Пріоритет розвитку особистості як провідного чинника розвитку суспільства ставить інноваційні задачі перед сучасною системою освіти, як соціальним інститутом, чією фундаментальною ціллю є формування особистості на різних етапах її зростання. Задача управління розвитком людського ресурсу з необхідністю ставить проблему модернізації педагогіки, освіти як соціального інституту та суспільства в цілому. Однією з тенденцій, що визначає сучасний стан розвитку освітнього процесу в Україні є необхідність переглядання нормативів та стандартів надання та отримання вищої освіти. Актуальним є усвідомлення суспільством того факту, що актуальна система правил та стандартів освіти не є ефективною як з точки зору інтересів суспільства, так і особистих інтересів майбутніх фахівців. Крім того, не є секретом недостатній вплив вищих учбових закладів на відкриття та розвиток індивідуального комплексу здібностей, схильностей та талантів студентів, орієнтація та мотивування їх до професійної реалізації власного неповторного потенціалу, його самостійного розвитку та використання. Незадоволена суспільна потреба спонукає появу нових явищ та процесів, котрі мають компенсувати дисфункцію, що має місце. Потреба модернізації освітньої системи в нашій країні зумовлює необхідність пошуків нових педагогічних позицій з застосуванням інноваційних та гнучких освітніх програм. Це повною мірою стосується вищої освіти.

В сучасному світі загальноновизнаною є провідна роль інформаційних технологій в суспільному житті та, зокрема, в освітньому просторі. В той же час, як було сказано вище, в суспільній свідомості відбулося зміщення акценту в бік визнання особистісно-центрованої моделі освітньої комунікації. Результатом чого є розуміння особистісної компетентності як компетентності в придбанні знань та інформації взагалі.²²⁶ Формування цієї компетентності потребує психолого-педагогічних, соціально-педагогічних та власне-педагогічних інноваційних підходів. Ці інноваційні підходи мають враховувати особливості новітнього освітнього середовища, спиратись на сучасні досягнення відповідних галузей науки та створювати умови для спільного пошуку та створення нових знань всіма учасниками освітнього процесу. Особистісно-орієнтовані освітні технології в інформаційному суспільстві пропонують сучасні моделі освітньої комунікації, в основі котрих партнерська, суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студента. Сучасне інформаційне суспільство внаслідок своєї природи трансформує вимоги до цієї взаємодії, ставлячи на передній план задачі оперування значними обсягами інформації і орієнтації в них. З іншого боку, залишається затребуваною провідна функція освітньої комунікації як системи стосунків людей в

²²⁶ Шишлова Е. Э. (2015): Психология управления человеческим потенциалом организации, с. 44.

освітньому процесі, створення середовища особистісного, освітнього та професійного розвитку людини. В сучасних умовах ця функція доповнюється задачами індивідуалізації, формування суб'єктності особистості. Крім того, одним із соціальних запитів сучасного суспільства є необхідність формування у сучасної людини здатності адаптуватися до швидких змін та безперервних інновацій, які є системоутворюючим чинником сучасного життя. Нарешті, існує зумовлена необхідність продуктивного функціонування в середовищі інтенсивного інноваційного процесу потреба формування спрямованості на безперервну самоосвіту, саморозвиток та самовдосконалення. Все це зумовлює необхідність розробки особистісно-орієнтованих інноваційних технологій в освітній комунікації. Відповідні соціальні освітні інновації мають бути інституціонально закріплені щоб віднайти своє місце в системі соціальних структур суспільства.²²⁷

Викладення матеріалу. Серед підходів, котрі потребують уваги з точки зору реалізації освітніх цінностей суспільства в інноваційних підходах одним з найбільш перспективних є тьюторська практика. Оскільки теоретичні та практичні особливості тьюторінгу максимально відповідають вимогам до сучасної освітньої комунікації, поєднуючи інтереси всіх суб'єктів освітнього процесу. Особливий інтерес, на нашу думку, представляє впровадження тьюторської супроводу у вищих навчальних закладах. Саме взаємодія викладача та студента в процесі тьюторіалу представляє собою інноваційну форму освітньої комунікації. Тьюторська модель викладання як спосіб організації освітньої системи передбачає самостійну розробку студентом оптимальних для даної особистості алгоритмів навчання з урахуванням її унікальних задатків та здібностей. Нормативним втіленням даного підходу є індивідуалізація освітніх програм. Індивідуальна освітня програма, на відміну від індивідуального учбового плану як сукупності учбових курсів, обраних студентом, являє собою програму освітньої діяльності. Це алгоритм та система дій, котра базується на індивідуальному комплексі інтересів, потреб, здібностей та можливостей тьюторанта. Просторовий та часовий порядок реалізації індивідуальної освітньої програми втілюється в індивідуальній освітній технології. Високий потенціал даної педагогічної практики полягає в поєднанні індивідуально-особистісного ресурсу студентів з соціально-педагогічним ресурсом навчального закладу та суспільства в цілому. Крім того, індивідуалізація програм, самостійність та відповідальність студентів в їх розробці, а, особливо, врахування самотності психофізичних, психологічних та соціально-психологічних чинників конкретної людини надає можливості, котрі перевершують потенціал інших освітніх технологій.²²⁸ Для тьюторської практики також принциповим є зміщення акценту від технологій трансляції та отримання фахової інформації та фахових навичок в бік формування стратегій самореалізації та творчої компетентності тьюторантів. Тьюторінг як сукупність функцій тьютора спрямований на формування суб'єктної позиції студента, його здатність реалізувати самостійний пошук інформації, супровід індивідуальних освітніх програм, підтримку освітньої ініціативи та рефлексію власних здібностей, цінностей та цілей тьюторанта. Вищезначені тенденції є надзвичайно важливими в наш час, котрий характеризується ведучою роллю гуманістичної парадигми в світовому економічному процесі та науковою обґрунтованістю значення розвитку та використання людського ресурсу.

Відомо, що як феномен освітньої комунікації тьюторство виникло в класичних британських університетах, таких як Кембрідж та Оксфорд. Феномен тьюторінгу – явище специфічне для системи вищої освіти, котра базувалась на протестантській ідеології, в основі котрої – визнання суб'єктності та активності людини, цінності особистої свободи та самостійності. Тьюторська практика втілювала в життя ідею цінності пізнання як передумови

²²⁷ Перевозна Т. О. (2014): До вивчення психологічних складових тьюторської моделі освіти у вищій школі, с. 40.

²²⁸ Ковалева Т. М. (2012): Професія «тьютор», с. 75.

свободи та самостійності. Саме в університетській практиці Великобританії ця форма наставницької діяльності вперше поєднала на практиці особисті інтереси студента та академічні цілі навчального закладу. На протязі трьох сторіч (з XVII до XX сторіччя) тьюторінг був провідною моделлю освітньої комунікації в Європі. При цьому кафедрально-професорська система виникла як наслідок і доповнення до тьюторської. Вже на початку свого існування тьюторська практика розглядалась як ефективний механізм розвитку компетенцій студентів. В сучасних умовах суспільний запит формує нові вимоги до тьюторського супроводу, що зумовлює його застосування та функції. Сучасні уявлення щодо фахової компетенції позиціонують принципову необхідність розвитку у її носія сформованої здібності до самореалізації та саморозвитку свого потенціалу. Таким чином, однією з вирішальних умов готовності студента до виконання своїх майбутніх фахових обов'язків є сформованість компетенцій прийняття самостійних рішень, ініціативність, здатність діяти виходячи з власних конкурентних переваг, свідомого вибору шляхів та стратегій подальшого саморозвитку. Місія тьюторських технологій полягає саме в розвитку цих перемінних особистості. Слід зазначити, що індивідуалізація самостійної роботи студентів вимагає розробки комплексу заходів тьюторського супроводу, таких як: створення стратегій та алгоритмів самостійної роботи студентів, індивідуального консалтингу, рефлексивних технологій оцінки своєї роботи викладачами, розробки методичних рекомендацій, визначення критеріїв ефективності самостійної роботи студентів та інструментів зворотнього зв'язку.

В сучасному світі практика тьюторінгу застосовується в шкільній освіті, вищих учбових закладах, сімейній та допоміжній системах освіти. Зараз в Україні відбуваються несистематизовані спроби впровадження тьюторського супроводу в початковій та середній школі. Слід зазначити, що на пострадянському просторі, в Росії з 2008 року існує офіційна позиція шкільного тьютора. Крім того, звертає на себе увагу все більш активне використання тьюторського супроводу в інклюзивній освіті. В 2011 створена Тьюторська асоціація України. В Російській Федерації розроблені та втілюються в життя посадові інструкції тьютора, котрі закріплюють в адміністративно-правовому полі права та обов'язки представників цієї професії. Так, згідно посадовій інструкції, розробленій в Санкт-Петербурзькому університеті Петра Великого в 2015 році – на посаду тьютора може бути призначена особа, котра має вищу освіту та стаж роботи не менш трьох років. При цьому не йдеться ні про педагогічну, ні про психологічну освіту фахівця. В той же час уточнюється, що відповідний спеціаліст має бути знайомий з віковою та педагогічною психологією, фізіологією та гігієною, а також розуміти специфіку розвитку потреб та інтересів людини, основи творчої діяльності та інструменти пошуку та підтримки талантів. Серед посадових обов'язків тьютора в цій інструкції (як, власне, і в інших російських подібних документах) зазначається наступне. Перш за все, сприяння формуванню у студентів здатності до самостійних дій (усвідомлення наявної ситуації, створення адекватного образу майбутньої фахової діяльності, орієнтація в існуючому освітньому та інформаційному просторі, покрокове планування дій по досягненню обраних цілей). Крім того, до обов'язків тьютора належить побудова партнерської взаємодії, а також надання тьюторантам психологічної та педагогічної підтримки. В той же час позиція тьютора в системі сучасної вітчизняної вищої освіти тільки на початку свого визначення. Існують різні точки зору на сутність тьюторського супроводу, його функції та можливості. Загальноприйнятим сьогодні є уявлення про те, що тьюторській діяльності властиві такі основні напрямки як супровід, підтримка та фасилітація. А стандартними позиціями в роботі тьютора визнаються позиції стажера, наставника, супервізора та академічного тьютора. Однак, ті тьюторіали, які реалізуються сьогодні в українському освітньому просторі, як правило, мають тенденцію до неповної реалізації суб'єктності тьюторанта. Оскільки школярі за своїм рівнем особистісного розвитку ще не мають змоги виступати повноцінними

суб'єктами своєї життєдіяльності. Тому тьютор певною мірою в даному випадку виконує функції опікуна. В той же час, найбільш орієнтована на суб'єкт-суб'єктний тип взаємодії діяльність тьютора-наставника передбачає здатність тьюторанта сформувати та реалізувати особистісно активну позицію та здатність приймати продуктивні рішення відносно особистісної та професійної самореалізації. Класичним в психологічній науці є уявлення відносно того, що саме в юнацькому віці, котрий відповідає рокам навчання у вищому навчальному закладі, формується самосвідомість людини та її здатність бути суб'єктом власного життя. В цей час усталюються в якості провідних чинників подальшої самоактуалізації людини, такі базові психологічні утворення як «образ Я» та «внутрішня картина світу», створюється світогляд як основа багатомірного та розвиненого ставлення до світу та себе самого. Інтенсивне формування самосвідомості в юнацькому віці реалізується в створенні можливостей реалістичної оцінки власної особистості, здатності до саморефлексії та поглибленого самоаналізу. На цьому етапі особистого становлення молода людина розширює часову перспективу та отримує здатність до усвідомленої побудови плану свого життя, складання короткострокових, середньострокових та довгострокових планів. Крім того, саме в цьому віці відбувається усвідомлення себе як складової соціальної системи. В зв'язку з чим інтенсивно розвиваються навички соціальної комунікації, окреслюються її особисті стилі, засвоюються механізми адаптації. Молоді люди активно засвоюють нові соціальні ролі та відповідні їм соціальні статуси. І, нарешті, саме в цьому віці характерною для юнаків є потреба в довірчому спілкуванні з дорослими досвідченими людьми, котрі можуть бути цікавими з точки зору самовизначення та само втілення. Все означене створює психологічні умови і робить практично необхідною діяльність тьютора-наставника у вищій школі.

Взаємодії викладача та студента, притаманна тьюторінгу як освітній комунікації реалізує себе в побудові теоретичних концепцій та практичних моделей тьюторського супроводу, розробку підходів, схем та відповідного інструментарію. Ці особистісно-орієнтовані моделі ґрунтуються на наступних принципах: первинність особистого розвитку студентів, врахування їх наявних ресурсів, направленість на формування та розвиток самостійності молодшої людини, опора на власні потреби та інтереси, допомога їм в процесі самопізнання та самовизначення. Таким чином, суттю тьюторства є створення на матеріалі власного життя конкретного студента середовища формування його суб'єктності в процесі професійного становлення. Конкретним втіленням тьюторінгу є побудова індивідуальної освітньої траєкторії тьюторанта, спрямованої на його особистісний та фаховий розвиток, при максимальній реалізації власних освітніх, професійних та особистих інтересів. В цій побудові втілюється суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії викладача та студента, в котрому втілюється визнання права людини на самостійний вибір засобів самореалізації, прийняття нею відповідальності за якість та результат отриманої освіти, гармонізація внутрішніх та зовнішніх чинників освітнього середовища.

З точки зору практичної реалізації тьюторського супроводу виокремлюють групові, колективні та індивідуальні форми взаємодії в рамках очної та дистанційної освіти. В процесі тьюторського супроводження дистанційної освіти робота по створенню та втіленню індивідуальної освітньої траєкторії має, перш за все, організаційний та координуючий характер. В той час як практика очного тьюторінгу має більш значне психологічне навантаження. Задачі тьюторського супроводу в вищій школі визначають необхідність як педагогічної, так і спеціальної психологічної підготовки тьютора.²²⁹ Адже в основі побудови індивідуальних освітніх програм лежить необхідність діагностики індивідуально-психологічних особливостей студента, його схильностей, цінностей, здібностей та обмежень.

²²⁹ Ерофеева Н. Е. (2015): Опыт реализации тьюторского сопровождения образовательного процесса в ВУЗе, с. 100.

Крім того, необхідною складовою тьюторінгу є налагодження продуктивної комунікації та відповідного стилю взаємодії з студентами. Атмосфера викладацько-студентської комунікації має сприяти саморозкриттю студента, формуванню його здатності до саморозуміння і самовисловлення. Разом з тим, молода людина, котра знаходиться в процесі активного формування власної особистості потребує психологічної допомоги в розвитку здатності визначати власні стратегічні та тактичні цілі, орієнтації у власних психофізичних, когнітивних, характерологічних та інших особливостях, використанні своїх конкурентних переваг та компенсації обмежень. Також сучасний студент має потребу в якнайточнішому розумінні стану речей в сучасному світі і Україні, зокрема, відносно конкретних можливостей самореалізації в тій професії, яку він для себе обрав. А також щодо варіантів побудови кар'єри виходячи з власних вимог та можливостей. Це зумовлює вимоги до компетенції тьютора як інтегративної якості особистості фахівця як в сфері педагогіки, так і психології, котрий поділяє принципи гуманістичної психології, визнає цінності само актуалізації та самореалізації людини, володіє навичками продуктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, техніками психологічної допомоги, а також психологічної діагностики, і, нарешті, здатного надати допомогу в побудові індивідуальної траєкторії розвитку тьюторанта.²³⁰

Найбільш ефективними психологічними техніками, властивими груповим формам роботи, давно визнаними є тренінги, групові дискусії, круглі столи, прес-конференції, методи групового прийняття рішення, майстер-класи. Але класичною, канонічною формою тьюторіалу як педагогічної моделі є індивідуальна робота. Перш за все це індивідуальна співбесіда. Найбільш близькими до співбесіди та такими, що несуть значний потенціал є психологічне консультування та коучинг. Підходи, техніки та конкретний інструментарій цих методів психологічної допомоги відповідають цілям та задачам тьюторського супроводу. Крім того, значний потенціал в якості допоміжних інструментів в роботі тьютора мають засоби психологічної діагностики. Психологічною практикою, котра найбільшим чином відповідає цілям тьюторської моделі взаємодії викладача та студента є практика коучингу. Слід зазначити, що термін коучинг в одному зі своїх історичних значень має відношення до практики викладання у вищій школі. В XIX сторіччі у Великобританії так називали процес приватного репетиторства студентів. Цілі та задачі тьюторства та коучингу співпадають значною мірою. В обох випадках ці цілі пов'язані зі створенням умов для формування суб'єкта діяльності, здатного до реалізації своїх потенційних можливостей та самостійного прийняття відповідальних рішень в різноманітних життєвих ситуаціях. В якості конкретних задач коучингу традиційно виокремлюються: допомога людині в формуванні здатності формулювати для себе життєво значущі запитання, пошуку відповідей на ці запитання та побудову програм їх досягнення, орієнтації у власних психофізичних, психологічних та соціально-психологічних особливостях, здібностях, конкурентних перевагах та розкритті потенціалу щодо використання та розвитку цих психологічних перемінних. Крім того, в контексті роботи зі студентами ця робота включає допомогу в більш глибокій професійній орієнтації в сучасних обставинах, більш чіткому уявленні щодо власних можливостей і вимог в стосунку майбутніх фахових обов'язків та потенційних роботодавців, усвідомленні та розробці власних цілей для подальшого особистісного, професійного та кар'єрного зростання.²³¹ Як відомо, головними принципами коучингу є: принцип усвідомленості, принцип відповідальності, принцип взаємодії, принцип гнучкості, принцип партнерства, принцип ієрархічного розвитку. Робота коуча пов'язана з нестандартними підходами до вирішення особистісних та життєвих проблем, з його орієнтацією на створення орієнтаційної

²³⁰ Ковалева Т. М. (2008): О тьюторской деятельности в современном высшем образовании, с. 7.

²³¹ Рыбина О. С. (2011): Образовательный коучинг для личной эффективности и профессиональной компетентности студентов, с. 113.

основи для вирішення професійних задач з опорою на свідоме використання знань у певній області. Обов'язок студента, згідно принципам коучингу, прийняття на себе відповідальності за рішення власних задач, що базується на власній потребі у розвитку та рішенню встати на шлях розвитку. Повною мірою, як свідчить вищесказане, описані вище особливості взаємодії фахівця – коуча та його клієнта-студента можуть бути перенесені в умови освітнього процесу вищої школи з постановкою відповідних освітніх задач. Що робить коучинг значущою технікою в сучасних моделях тьюторського супроводу. Однак в сучасному практичному житті нашої країни, як і в теоретичних побудовах поняття коучингу має стосунок до практичної психології, менеджменту та бізнесу. В практиці вищої школи він майже не застосовується. Цей стан речей значно обмежує педагогічний процес в його відповідності сучасним вимогам суспільства.

Висновки. Таким чином, загально-світові економічні тенденції, необхідність формування громадянського суспільства в нашій державі, актуальна потреба модернізації системи освіти зумовлюють соціальний запит на пошук, створення та втілення на практиці інноваційних освітніх підходів та технологій. Зростаючий інтерес інституту освіти до інноваційних моделей викладання несе в собі потенціал розвитку сучасних схем надання та отримання освіти, зокрема – тьюторського супроводу. В сучасних умовах необхідності інноваційних змін в системі вищої освіти як навчальним закладам, так і студентам потрібен фахівець-посередник, котрий візьме на себе такі функції, як: створення та реалізація індивідуальних освітніх програм, супроводження особистісного становлення студентів, фасілітація як допомога у професійному, освітньому та культурному самовизначенні, розвиток автономії та здатності до самостійного вирішення життєвих задач та підтримка активного формування суб'єктності студента. Цей запит створює умови для усталення позиції тьютора як повноправного учасника освітнього процесу у вищій школі України.

Література:

1. Ерофеева Н. Е., Мелекесов Г. А., Чикова И. В. Опыт реализации тьюторского сопровождения образовательного процесса в ВУЗе / Н. Е. Ерофеева, Г. А. Мелекесов, И. В. Чикова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2015. – № 7 (182) – С. 98-104.
2. Ковалева Т. М. О тьюторской деятельности в современном высшем образовании / Татьяна Ковалева // Тьюторство в открытом образовательном пространстве высшей школы: материалы Всероссийской научно-практической конференции. – М., 2008. – С. 5-14.
3. Ковалева Т. М. Профессия «тьютор» / Е. И. Кобыща, С. Ю. Попова (Смолик), А. А. Теров и др. – М.-Тверь: «СФК-офис», 2012 – 246 с.
4. Перевозна Т. О. До вивчення психологічних складових тьюторської моделі освіти у вищій школі / Тетяна Перевозна // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Психологія. – Х., 2014. – № 1095, вип. 53. – С. 39-41.
5. Рыбина О. С. Образовательный коучинг для личной эффективности и профессиональной компетентности студентов / Ольга Рыбина // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы междунаrodn. научн. конф. – Уфа: Лето, 2011. – С. 112-114.
6. Шишлова Е. Э. Психология управления человеческим потенциалом образовательной организации / Е. Э. Шишлова // Психолого-педагогические аспекты работы преподавателя вуза: межкафедральн. сб. науч. статей: вып. 1. – 2015. – С. 43-50.